

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἐπισκόπου Χρυσοστόμου (Γερασίου Ζαφείρη) (Μητροπολίτου Περιστερίου - Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου), *Αἱ ἀμβλώσεις καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία — Θέσεις καὶ Ἀντίθεσις* (Ἀνάτυπον ἀπὸ τὴν «Θεολογίαν»), Ἀθήναι 1991, σχ. 80ν, σελίδες 360.

Ἐν πάσαις ταῖς πεπολιτισμέναις χώραις, —ὡς προσφάτως καὶ ἐν Πολωνίᾳ, τόσον ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐν τῇ Πολωνικῇ Βουλῇ συζητήσεων ὅσον καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ ἐπισκεψαμένου τὴν Πολωνίαν Πάπα Ἰωάννου-Παύλου τοῦ Β'—, εἶναι γνωσταὶ αἱ ζωνηρόταται ἀντιπαραθέσεις περὶ τοῦ ζητήματος τῶν ἀμβλώσεων. Τὸ ζήτημα τοῦτο, εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὁποίου εἶναι ἀφιερωμένον τὸ περισπούδαστον ὡς ἄνω ἔργον τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Περιστερίου κ. Χρυσοστόμου, «ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀπησχόλησε καὶ ἐξακολοθεῖ εἰσέτι καὶ σήμερον νὰ ἀπασχολῇ μὲ τὴν αὐτὴν ἔντασιν καὶ μὲ τὸ αὐτὸ πάντοτε ζωνηρὸν καὶ ἀπεριόριστον ἐνδιαφέρον ἅπαντα τὰ Κράτη καὶ ἅπαντας ἀνεξαίρετως τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου» (σ. 8).

Τὸ ἐκ 360 μεγάλων σελίδων ὀγκῶδες σύγγραμμα τοῦτο, ὅπερ εἶναι ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία», ἐξετάζει πάσας τὰς ἐπὶ μέρους πτυχὰς τοῦ ταλανίζοντος τὰς κοινωνίας ἀκανθώδους τούτου ζητήματος. Ἀφορμὴν πρὸς συγγραφὴν τοῦ ἔργου ἔδωκεν ἡ ἔναντι αὐτοῦ νομοθετικὴ στάσις τῆς Πολιτείας, ἥτις προώθησε πρὸς ψήφισιν ἀπαράδεκτον νομοσχέδιον, ὅπερ, ὡς πειστικῶς ἀποδεικνύει ὁ συγγραφεὺς, ἀντιτίθεται πρὸς πάντα τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ ἠθικὰ δεδομένα.

Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ (σσ. 7-26) τίθεται σαφῶς τὸ ὅλον ζήτημα ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ προωθηθὲν Νομοσχέδιον τοῦτο.

Ἐν τῷ Α' μέρει (σσ. 27-94), ὅπερ δίδει τὴν «θεολογικὴν κάτοψιν τοῦ προβλήματος», ἐξετάζονται εἰς τρία κεφάλαια ἀφ' ἑνὸς αἱ συναρτήσεις Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ὡς συνδημιουργῶν τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ τῆς ζωῆς, ἀφ' ἑτέρου ἡ ὑπὸ τῆς Ἱατρικῆς ἐπαλήθευσις τῆς διδασκαλίας τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως περὶ τοῦ ἐμβρύου ὡς ἀνθρωπίνου ὄντος καὶ τρίτον ἡ ἀμβλώσις ὡς καταδικαστέος φόνος ἐκ προμελέτης.

Ἐν τῷ Β' μέρει (σσ. 95-115), ὅπερ ἐξετάζει εἰς δύο κεφάλαια τοὺς «βασικοὺς ὄρους ἀπορρίψεως τοῦ νομοσχεδίου», ἐπισημαίνονται τόσον τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα περὶ τῶν σωματικῶν, βιολογικῶν, ψυχολογικῶν, δημογραφικῶν, ἠθικῶν καὶ λοιπῶν ἐκφυλιστικῶν συνεπειῶν τῶν ἀμβλώσεων, ὅσον καὶ τὸ μὴ ἀναγκαῖον ἀναθεωρήσεως τῆς μέχρι τοῦδε ἰσχυροῦσης νομοθεσίας.

Ἐν τῷ Γ' μέρει (σσ. 116-148), ὅπερ εἰς δύο κεφάλαια παρουσιάζει τοὺς «ὑπερμάχους τῶν ἀμβλώσεων καὶ τὰς θέσεις αὐτῶν», ἀποδεικνύονται ἀφ' ἑνὸς ὅτι ἡ μειοψηφία τῶν φεμινιστικῶν σωματείων καταπιέζει τὴν πλειοψηφίαν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ διαιωνίσις τῶν προβλημάτων μετὰ τὴν διαφοροποίησιν τῆς σχετικῆς θέσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας καὶ μετὰ τὴν διὰ τῶν ἀμβλώσεων καταπάτησιν τοῦ θετικοῦ καὶ φυσικοῦ δικαίου.

Ἐν τῷ Δ' μέρει (σσ. 149-259), ὅπερ εἰς δύο κεφάλαια ἀναφέρεται ρεαλιστικῶς εἰς τὰς σχετικὰς «εὐθύναις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας», ὑποδεικνύονται τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα δεόν νὰ ληφθοῦν πρὸς πρόληψιν καὶ πρὸς περιορισμὸν τῶν ἀμβλώσεων, ἐν οἷς

εἶναι ἡ ὀρθὴ καὶ δίκαια κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ πολιτικὴ, ἡ μέριμνα διὰ τὰ «ἀνεπιθύμητα» παιδιὰ καὶ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ θεσμοῦ τῆς υἰοθεσίας, ἡ διαφώτισις περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀντισυλλήψεως, ἡ σεξουαλικὴ διαπαιδαγώγησις τῆς νεολαίας καὶ ὁ προγραμματισμὸς τῆς οἰκογενείας.

Ἐν τῷ τελευταίῳ Ἐ' μέρει (σσ. 260-355), ὅπερ εἰς δύο κεφάλαια προβάλλει τὴν Ἐκκλησίαν ὡς «πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν διάκονον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», ἀφ' ἐνὸς ὑποδεικνύεται τὸ πρωτοποριακὸν καὶ γνησίως προοδευτικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ πρέπει νὰ διεξάγεται ἐν τοῖς πλαισίοις τῆς ἀναγκαίας λειτουργίας τοῦ θεσμοῦ τῆς «συναλλαγίας» καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπισημαίνεται ἡ δεοντολογία τῆς στάσεως τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐνώπιον τῶν κοινωνικῶν-οἰκογενειακῶν διλημμάτων, τονιζομένων ἰδιαίτερώς τὸσον τῶν ἔθνικῶν εὐθυνῶν τοῦ Κοινοβουλίου ἐν ὄψει τοῦ 1992, τοῦ 2000 καὶ τοῦ ὀξυτάτου δημογραφικοῦ προβλήματος, ὅσον καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἄρσεως τῆς ἠθικῆς καὶ νομικῆς διαμάχης Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Τέλος, ἐν τῷ Ἐπιλόγῳ (σσ. 356-357) παρατίθενται ἐπιγραμματικῶς σκέψεις, ἀφορῶσαι εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Πολιτείας, οἵτινες ἀδέον νὰ ἐνημερώνουν τὸν λαὸν προβαίνοντες ἅμα εἰς τὴν λήψιν τῶν ἀναγκαίων νομοθετικῶν καὶ οἰκονομικῶν μέτρων, ἅτινα θὰ ἐνισχύσουν τὴν φιλοτεκνίαν καὶ θὰ συντελέσουν εἰς τὴν ριζικὴν καταπολέμησιν τῆς καθημερινῶς ἐπικινδύνως αὐξανομένης μειώσεως τῆς ἀναπαραγωγικότητος τῆς φυλῆς μας». Ἐξ ἄλλου ἡ Ἐκκλησία, «ἀσχοῦσα προληπτικὴν ποιμαντικὴν καὶ φιλανθρωπεύουσα εἰς τὸ θέμα τῆς ἐφαρμογῆς οἰασθῆποτε ἐπιστημονικῆς καὶ φυσικῆς ἀντισυλλήψεως, καίτοι διὰ λόγους ἠθικῶς, θεολογικῶς, ψυχολογικῶς, ἱατρικῶς, βιοχημικῶς, κανονικῶς, κοινωνικῶς καὶ ἀνθρωπιστικῶς, οὐ μόνον θεωρεῖ παράνομον ἀλλὰ συγχρόνως καὶ καταδικάζει πᾶσαν ἀμβλωσιν, θεωροῦσα ταύτην ὡς καθαρῶς ἐκ προμελέτης θάνατον καὶ ὡς ἀξιώπουνον πρᾶξιν στρεφόμενην ἐναντίον τῆς ζωῆς, ἐν τούτοις δέον νὰ ἀντιμετωπίζη τὸν ἐν μέσῳ πολλῶν καὶ ποικίλων τρικυμιῶν σφοδρότατα ταλανιζόμενον ἄνθρωπον τῆς τεχνοκρατουμένης ἐποχῆς μας οὐχὶ ὑπὸ τὸ αὐστηρόν, ἀπεγκτον, βλοσυρόν, ἀπεχθές, περιφρονητικὸν καὶ ἐκδικητικὸν βλέμμα, ἀλλ' ὄλωσ ἀντιθέτως ὑπὸ τὸ γαλήνιον, ἡρεμον, ἡσύχιον, συμπαθές, εἰρηνικὸν καὶ ἄκρω φιλάνθρωπον πατρικὸν βλέμμα καὶ μέτρον τῆς ἀπείρου πρὸς τὸν ἄνθρωπον γενικῶς ἀγάπης, φιλανθρωπίας καὶ δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ» (σ. 357).

Τὸ βιβλίον κατακλείεται διὰ τοῦ Πίνακος Περιεχομένων (σσ. 358-360).

Ἐκ τῆς εὐσυνόπτου ταύτης παρουσιάσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου καθίσταται πρόδηλος ἡ ἐπικαιρότης καὶ σπουδαιότης αὐτοῦ. Ὁ Σεβασμιώτατος συγγραφεύς, —ὅστις εἶναι γνωστὸς διεθνῶς ἐκ τῆς συμμετοχῆς του εἰς διαλόγους τῆς Χριστιανικῆς Οἰκουμένης καὶ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἀνωτάτην Ἐκπαίδευσιν, ἐκ τοῦ ἀξιολογητάτου ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς συγγραφικοῦ ἔργου του καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐκπροσωπεῖ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Κεντρικῇ Ἐπιτροπῇ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν—, διὰ θαυμαστάς τῆς γνώσεως τῶν δεδομένων τῆς Βιολογίας, τῆς Γενετικῆς, τῆς Βιοχημείας, τῆς Ἰατρικῆς, τῆς Ψυχολογίας, τῆς Ἱστορίας, τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Νομοθεσίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν διαφόρων κρατῶν, τῆς Στατιστικῆς, τῆς Ἐκκλησιολογίας καὶ τῶν Σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, προβάλλει ἐνώπιον ἡμῶν κατὰ τρόπον γλαφυρὸν καὶ σαφῆ τὸ πολυδιάστατον ζήτημα τῶν ἀμβλώσεων, ἀνατέμνων αὐτὸ κατὰ διονυχιστικὸν καὶ ἔξαντλητικὸν τρόπον καὶ παρουσιάζων σφαιρικῶς πᾶσας τὰς ἐπιμέρους πτυχὰς αὐτοῦ. Ἡ ἐμμονὴ τοῦ Σεβασμιωτάτου εἰς τὴν μακραίωνα παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τὴν ὅποιαν συμφωνεῖ καὶ ὁ γνωστὸς ὄρκος τοῦ πατρὸς τῆς Ἰατρικῆς Ἱπποκράτους, συνδέεται μετὰ πεφωτισμένης καὶ φιλανθρώπου διαθέσεως, ἀρμοζούσης εἰς λειτουργίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐκφράζοντες συγ-

χαρητήρια πρὸς τὸν διακεκριμένον Ἱεράρχην, εὐχόμεθα ὅπως πάντες οἱ ἀρμόδιοι λάβουν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπ' αὐτοῦ προβαλλομένην δεοντολογίαν πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κλονισμοῦ τῶν θεμελίων τοῦ Ἑθνους καὶ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Φωκᾶ Ἀγγελᾶτου, *Ἀκεραιότης τῆς εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν ὁμιλίας Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας*, Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τόμου «ΦΙΛΙΑ εἰς Κωνσταντῖνον Μπόννην», 1990, σχ. 8ον, σσ. 317-337.

Ἡ εὐσύνοπτος μελέτη αὕτη ἐξετάζει τὸ ζήτημα τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὁμιλίας τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, ἥτις ἐν τῇ Πατρολογία Migne τιτλοφορεῖται «Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Ὁ σ. ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ προωθεῖ τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν διακεκριμένων πατρολόγων Joseph Sickenberger καὶ Adolf Rücker ἔρευναν, ἐκ τῆς ὁποίας διεπιστώθη ὅτι ἡ ὡς ἄνω ὁμιλία ἐγράφη ὄντως ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας καὶ ταυτίζεται πρὸς τὴν 51ην ὁμιλίαν τῆς ἐν Συριακῇ μεταφράσει συλλογῆς 156 ὁμιλιῶν του, ἀλλ' ὅτι δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπηλλαγμένη νοθείας, ἐφ' ὅσον ἐν ἐδάφιον αὐτῆς ἀποδεικνύεται παρέμβλητον. Ὁ κ. Φ. Ἀγγελᾶτος δι' εὐστόχου συγκριτικῆς ἐρεύνης, ἥτις ἀπετυπώθη καὶ εἰς τὴν παράθεσιν ὑλικῆς εἰς παραλλήλους στήλας πρὸς σύγκρισιν, ἀντιμετώπισε τὸ γεννηθὲν πρόβλημα ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ παρεῖσακτον ἐδάφιον ἀπαντᾶται καὶ ἐν τῇ 56ῃ ὁμιλίᾳ τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. Πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ὁ σ., συνδυάζων ἐρευνητικὴν διαισθητικὴν διάθεσιν καὶ ἀρίστην ἐφαρμογὴν τῆς ἱστοριοφιλολογικῆς καὶ ἱστοριογενετικῆς μεθόδου, ἀνεζήτησεν ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ κριτήρια ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου τῶν Χρυσοστομικῶν ὁμιλιῶν εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον, ἐκ τῶν λημμάτων τῶν δοκιμωτέρων Σειρῶν, τοῦ Νικήτα Ἡρακλείας καὶ τοῦ Μακαρίου Χρυσοκεφάλου, ἐπικουρικῶς δὲ ἐκ τῆς παραδόσεως τῶν ἀρχαίων μεταφράσεων Ἑλλήνων Πατέρων, κατὰ προτίμησιν, τοῦ Ἀρμενικοῦ Ἀνθολογίου «Σφραγὶς Πίστεως». Παραλλήλως διενεργήθη ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐδαφίου πρὸς ἀνεύρεσιν ἐσωτερικῶν τεκμηρίων, προαγόντων τὸν σκοπὸν τῆς μελέτης.

Ὁ σ., ἐκ τῆς τοιαύτης διερευνήσεως τοῦ πηγαίου ὑλικῆς, ὠδηγήθη εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα: «Πρῶτον, τὸ ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐδάφιον, τὸ κριθὲν ὡς παρεῖσακτον, εὐρίσκειται εἰς τὴν 56ην ὁμιλίαν τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. Δεύτερον, εἶναι προῖον τῆς γραφίδος τοῦ Χρυσοστόμου. Τρίτον, ἀνήκει ὀργανικῶς εἰς τὴν εἰρημένην ὁμιλίαν αὐτοῦ. Τέταρτον, εἰσῆχθη προχείρως καὶ ἀτέχνως εἰς τὴν ὁμιλίαν τοῦ Κυρίλλου. Ἡ οὕτως ἐπελθοῦσα διατάραξις τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὁμιλίας αὐτῆς δὲν δύνανται νὰ συνέβη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ στ' αἰῶνος».

Ὁφείλονται συγχαρητήρια εἰς τὸν κ. Ἀγγελᾶτον διὰ τὴν μικρὰν εἰς ἕκτασιν, ἀλλὰ μεγάλην εἰς σπουδαιότητα ἐπιστημονικὴν ταύτην ἐργασίαν, ἥτις εἶναι ὑπόδειγμα ἱστοριοφιλολογικῆς καὶ κριτικῆς ἐργασίας, ἥτις ἀφ' ἑνὸς προωθεῖ τὴν ἔρευναν ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ἀντικειμένου αὐτῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα ἀντιμετωπίσεως προβλημάτων τοῦ πηγαίου πατρολογικοῦ ὑλικῆς. Οὕτως ὁ κ. Ἀγγελᾶτος, ὅστις ἔχει σταδιοδρομήσει ἐν Ἀμερικῇ, καὶ διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης, ὡς καὶ διὰ προηγουμένων δημοσιευμάτων του, ἀποδεικνύει τὴν ἐπιστημονικὴν ἱκανότητα καὶ εὐσυνειδησίαν αὐτοῦ εἰς τὸν ἱστοριοθεολογικὸν ἐρευνητικὸν τομέα.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

PHRONEMA 1 (1986)—5 (1990). Annual Review of St. Andrew's Greek Orthodox College, Sydney, Australia. *ΦΡΟΝΗΜΑ* 1 (1986)—5 (1990). Ἐτησίαι Ἐκδοσεὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁρθόδοξου Κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, Σύδνεϋ, Αὐστραλία.

Ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, Σύδνεϋ, Αὐστραλία, τῆς Ἰ. Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας ἤρχισε τὴν λειτουργίαν τῆς τὸν Φεβρουάριον 1986 καὶ διανύει σταθερὰ τὰ πρῶτα βήματα τῆς σταδιοδρομίας τῆς. Στεγάζεται εἰς τοὺς χώρους τῶν κεντρικῶν γραφείων τῆς ἰ. ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, μεῖ ἰδιαιτέρα ἰδικὰ τῆς κτίσματα. Ἡ σχολὴ ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς λειτουργίας τῆς ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ αὐστραλιανοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας ὡς σχολὴ ἰσότητος πρὸς τὰς λοιπὰς πανεπιστημιακὰς σχολὰς. Ὡς τοιαύτη δὲ εἶναι μέλος τοῦ συνδέσμου τῶν θεολογικῶν σχολῶν Sydney College of Divinity. Ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀδελφὴν θεολογικὴν σχολὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κολλεγίου τῆς Βοστώνης, ΗΠΑ, τῆς ἰ. ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς (1937) καὶ εἶναι τοῦ τύπου τῆς ἰ. θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης (1844-1971). Κοσμητῶρ τῆς σχολῆς αὐτῆς εἶναι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός, ἀναπληρωτὴς δὲ κοσμητῶρ ὁ διάκονος Ἰωάννης Χρυσαιγιῆς. Διαθέτει μόνιμον διδακτικὸν προσωπικόν. Ἐπισκέπεται καθηγηταὶ καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων διδόντες κατὰ διαστήματα μαθήματα καὶ κάμνουν διαλέξεις. Ἡ σχολὴ ἔδωκε τοὺς πρῶτους ἀποφοίτους αὐτῆς τὴν 17ην Μαρτίου 1990. Διαθέτει τὸ ἰδιαιτέρον παρεκκλήσιον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ θεολόγου πλησίον τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, ὁ ὁποῖος εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἐξυπηρετεῖ καὶ τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τῆς σχολῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα μέσα, ὄργανα καὶ χώρους διαθέτει καὶ βιβλιοθήκην με 10.000 περίπου τόμους, καλῶς διαργανωμένην καὶ ἐξειλοισομένην, ἣ ὁποία σὺν τῷ χρόνῳ ἠμπορεῖ νὰ καταστῇ, ἢ κατ' ἐξοχὴν ὀρθόδοξος καὶ βυζαντινὴ βιβλιοθήκη τῆς Αὐστραλίας.

Μετὰ τὰ ὄλιγα εἰσαγωγικά περὶ τῆς σχολῆς ταύτης, ἣ ὁποία τελεῖ εἰς ἄμεσον σύνδεσμον πρὸς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, ἐπανερχομαι εἰς τὸ περιοδικὸν «Φρόνημα», τὴν ἐτησίαν ἔκδοσιν τῆς σχολῆς ταύτης.

*

Μὴ ἐκδιδομένων ἀπὸ τοῦ 1964 καὶ ἐξῆς τῶν δύο περιοδικῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὸ κέντρον: «Ὁρθόδοξια» 1 (1926)-38 (1963) καὶ «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» 1 (1951)-13 (1964), τὴν παράδοσιν ταύτην συνεχίζουν αἱ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐπαρχίαι, αἱ θεολογικαὶ σχολαὶ καὶ τὰ πατριαρχικά ἐκεῖ ἰδρύματα. Τὰ κυριώτερα εἶναι: «Δελτίον», Στοκχόλμη, 1 (1976). «Ἐκκλησία καὶ Θεολογία» Λονδίνον/Ἀθήναι, 1 (1980). «Ἐνημέρωσις», Γενεύη, 1 (1985). «Ἐπίσκεψις», Γενεύη, 1 (1970). «Ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιθεώρησις», Βοστώνη, Mass., ΗΠΑ, 1 (1954), ἀγγλιστί. «Θησαυρίσματα», Βενετία, 1 (1962). «Κείμενα καὶ Μελέται», Λονδίνον, 1 (1982), ἑλληνιστί καὶ ἀγγλιστί. «Κληρονομία», Θεσσαλονίκη, 1 (1969). «Ὁρθόδοξον Βῆμα», Μόναχον, 1 (1987), γερμανιστί. «Ὁρθόδοξος Κῆρυξ», Λονδίνον, 1 (1965). «Ὁρθόδοξος Μαρτυρία καὶ Σκέψις», Παρίσι, 1 (1976). «Ὁρθόδοξος Παρατηρητής», Νέα Ἰόρκη, 1 (1934). «Ὁρθόδοξος Παρουσία», Βόνη, 1 (1981). «Στάχυς», Βιέννη, 1 (1965). «Συνδικά», Γενεύη, 1 (1976). «Ὑπηρεσία Ὁρθόδοξου Πληροφόρησεως» (Νέων), Ρώμη, 1 (1979), ἰταλιστί. «Φρόνημα», Σύδνεϋ, 1 (1986) ἀγγλιστί.

*

Τὸ περιοδικὸν «Φρόνημα» (1986-1990) συνεπλήρωσε μετὰ τὸν τελευταῖον τόμον 5 (1990) μίαν πενταετίαν, εὐλογημένην παρὰ Κυρίου, ἣ ὁποία ἀσφαλῶς συνιστᾷ μίαν ἰδιαιτέραν ἱστορικὴν περιόδον. Εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου τεύχους, 1 (1986) 1, ὑπάρχει ὁ Πίναξ Περιεχομένων, πού περιλαμβάνει τὴν ὕλην τοῦ περιοδικοῦ. Ὁμοίως τίθεται μία σελίς, ἣ ὁποία καθορίζει, σὰν ἓνα εἶδος κανονισμοῦ, τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς ἐπετηρίδος

ταύτης. Ἐπαναλαμβάνεται ὁ τίτλος, μετὰ τὸν ὑπότιτλον τοῦ περιοδικοῦ. Αἱ προσφοραὶ, μετὰ καθαρῶς ἀκαδημαϊκὰ γνωρίσματα, θὰ εἶναι ἄρθρα καὶ βιβλιοκρισίαι. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν καθηγητικὸν σύλλογον τοῦ κολλεγίου. Γλῶσσα τοῦ περιοδικοῦ παραμένει ἡ ἀγγλική, μετὰ τὸ προφορικὸν καὶ γραπτὸν ἰδιῶμα τῆς Ἀγγλίας καὶ ὅχι τῆς Ἀμερικῆς! Ὅπως ἐλέχθη καὶ προηγουμένως, ἡ ἐκδόσις αὕτη ἢ ἐπετηρὶς ἐμφανίζεται ἐπὶ ἐτησιασθῆς βάσεως εἰς ἕνα τόμον μετὰ ἀριθμὸν σελίδων, κυμαίνοντο μέχρι στιγμῆς μεταξὺ τῶν 72-100 σελίδων περίπου. Οἱ συνεργάται εἶναι ἡμέτεροι ἢ ξένοι, ὀρθόδοξοι ἢ ἀνήκοντες εἰς ἄλλας χριστιανικὰς παραδόσεις, κληρικοὶ, μοναχοὶ ἢ λαϊκοὶ, μετὰ περισσοτέρους ἐκπροσώπους τῆς Θεολογίας. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν, θεολογικὴν ἢ ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν δρᾶσιν καὶ ἐπίδοσιν, χωρὶς νὰ παραλείπεται ἡ προσφορὰ φιλοξενίας καὶ εἰς νέους κατὰ τὴν ἡλικίαν ἢ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέλιξιν συγγραφεῖς καὶ διδασκάλους.

Αἱ παρατιθέμεναι πάσης φύσεως ἐργασίαι εἶναι αὐτοτελεῖς, χωρὶς νὰ συναντῶνται μέχρι στιγμῆς συνέχειαι. Ἀκολουθῶ αὐτοῦσιον τὸν Πίνακα Περιεχομένων, κατὰ χρονολογικὴν ἐξέλιξιν. Ἦδη ἐγένετο λόγος διὰ τὸν Πίνακα Περιεχομένων καὶ διὰ τὴν ἰδίαν σελίδα μετὰ τὸν τίτλον «ΦΡΟΝΗΜΑ» ἐν εἴδει Κανονισμοῦ.

Εἰς κάθε τόμον ἀκολουθεῖ τὸ Κύριον Ἄρθρον τῆς Ἐκδοτικῆς Ἐπιτροπῆς, εἰς μίαν ἢ τρεῖς σελίδας, ὅπου σημειῶνονται τὰ κύρια ἱστορικὰ καὶ καθ' ὕλην στοιχεῖα, ποῦ συνθέτουν ἕνα ἕκαστον ἰδιαιτέρον τόμον.

Κατόπιν ἔρχονται αἱ Συνεργασίαι. Αὗται κατ' ἀρχὴν καὶ βασικὰ φέρουν τὴν μορφήν τῶν ἐπιστημονικῶν ἄρθρων. Εἰς τὸν τόμον Α' στρέφονται γύρω ἀπὸ ἕν ἀντικείμενον, τὴν ἱερὰν Παράδοσιν. Γράφουν οἱ: Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός, Διάκονος Ἰωάννης Χρυσανγῆς, Guy Freeland καὶ Πρωτοπρεσβύτερος Μιλτιάδης Χρυσανγῆς. Ἐνδιαφέρων διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἔχει τὸ ἄρθρον τοῦ τελευταίου: «Ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξία εἰς τὴν Αὐστραλίαν» (σ. 43-54.).

Ὁ τόμος Β' ἐμφανίζει ποικιλίαν ἄρθρων: δογματικοῦ, κοινωνικοῦ, λατρευτικοῦ καὶ διαθρησκειακοῦ χαρακτῆρος. Συνεργάται: Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός οἱ πατήρ: πρωτοπρεσβύτερος Μιλτιάδης καὶ υἱός: Διάκονος Ἰωάννης Χρυσανγῆς, Francis Livesay καὶ Richard A. Hutch.

Ὁ τόμος Γ' φέρει τὴν ἰδίαν μορφήν τῆς ποικιλίας, μετὰ ἄρθρα ἀναφερόμενα εἰς τὴν συστηματικὴν, ἠθικὴν, πατερικὴν, ἐρμηνευτικὴν θεολογίαν, τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν. Συγγραφεῖς: Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός, Διάκονος Ἰωάννης Χρυσανγῆς, Γεώργιος Μαντζαρίδης, Μοναχὸς Θεμιστοκλῆς Ἀδαμόπουλος καὶ Δημήτριος Κονόμος.

Ὁ τόμος Δ', ὡσὰν τὸν τόμον Α', εἶναι ἀφιερωμένος εἰς ἕν κεντρικὸν θέμα, τὴν εἰκονογραφίαν, μετὰ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἐπετείου τῶν 1200 χρόνων ἀπὸ τὴν σύγκλησιν τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου (Νίκαια, β', 787-1987). Ὀνόματα συνεργατῶν: Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός, Διάκονος Ἰωάννης Χρυσανγῆς, Ἀρχιμανδρίτης Βασίλειος, ἡγούμενος τῆς μονῆς Σταυρονικήτα (Ἰβήρων), Sasha Grishin, Joan Barclay Lloyd καὶ Guy Freeland.

Ὁ τόμος Ε' περιλαμβάνει ποικιλίαν ἄρθρων, συστηματικοῦ, λειτουργικοῦ, πατρολογικοῦ καὶ ἱστορικοῦ περιεχομένου. Δημοσιεύουν οἱ Αὐστραλίας Στυλιανός, Διάκονος Ἰωάννης Χρυσανγῆς, Harry Simmons καὶ Νικόλαος Δουμάνης. Ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου τοῦ τελευταίου εἶναι: «Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ τὰ Ἰταλικά Δωδεκάνησα: Ἱστορικαὶ Ἀπόψεις», 5 (1990) 41-45.

Μετὰ ἀπὸ τὰ ἄρθρα, ἀπὸ τοῦ τόμου Β' καὶ ἐξῆς, τίθεται μία νέα ὑποδιαίρεσις, μετὰ τὸν τίτλον: Ἐκθέσεις (τῶν συνεδρίων, διαλόγων καὶ λοιπῶν), ὅπου συναντῶνται ἐκθέσεις

ιστορικοῦ χαρακτήρος, ὅπως καὶ αὐτούσια κείμενα, ἀξιολόγου σημασίας. Σχετικῶς μὲ τὴν ἐκθεσιν τοῦ μοναχοῦ Θεμιστοκλέους Ἀδαμοπούλου, διὰ τὸ Γ' Διεθνὲς Συνέδριον τῶν Ὀρθόδοξων Θεολογικῶν Σχολῶν, Βοστώνη Mass, ΗΠΑ, 30 Αὐγούστου - 4 Σεπτεμβρίου 1987, 2 (1987) 73-77, νομίζω ὅτι, ἡ παρουσία τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης εἰς τὰ παρόμοια συνέδρια [Β' Ἀθήναι 1976, παρόντες Μύρων Χρυσόστομος καὶ Βασίλειος Θ. Σταυρίδης, καὶ Γ' ὡς ἀνωτέρω 1987, παρὼν Ἐλενουπόλεως (Ἡλιουπόλεως καὶ Θείρων Ἀθανάσιος), δικαιολογεῖται καὶ ἀπὸ ἄλλους λόγους, τοὺς ὁποίους ἀσφαλῶς θὰ γνωρίζῃ ὁ μοναχὸς Θεμιστοκλῆς Ἀδαμόπουλος (σ. 76).

Ἀπὸ τοῦ τόμου Δ' καὶ ἐξῆς προστίθεται μιὰ νέα ὑποδιαίρεσις, μὲ τὸν τίτλον: Σημειώσεις καὶ Παρατηρήσεις / Κρίσεις.

Ἀπὸ τοῦ τόμου Α' καὶ ἐξῆς εἰς τὴν ἐπετηρίδα ταύτην δίδεται ἡ ἀνάλογος θέσις εἰς τὴν Βιβλιογραφίαν, ὑπὸ τριπλῆν μορφήν: α' Βιβλιογραφικὰ Ἄρθρα, β') Βιβλιοκρισίαι καὶ γ') Σύντομα Σημειώματα.

Ἐφόσον ἡ ἐπετηρίς αὕτη ἀποτελεῖ ἐκδοσιν τοῦ κολλεγίου, κατὰ φυσικὸν λόγον, εἰς τὸ τέλος ἐνὸς ἐκάστου τόμου ἢ ἔτους ὑπάρχει ἰδία ὑποδιαίρεσις μὲ τὸν τίτλον «Κολλέγιον», ὅπου δίδονται αἱ ἀνάλογοι πληροφορίες διὰ τὸ ἴδρυμα, τὰς ἐκδηλώσεις παντοίας φύσεως καὶ τὰ πρὸς αὐτὸ κατὰ διαφόρους τρόπους συνδεόμενα πρόσωπα.

Τὸ περιοδικὸν παραθέτει καὶ τὰς ἀναλόγους Εἰκόνας ἢ Φωτογραφίας.

Ἐρισμένοι ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῶν ἄρθρων συνεργάζονται καὶ εἰς τὰς ἄλλας ὑποδιαίρεσις. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοῦ γράφουν καὶ οἱ Δημήτριος Κυπριώτης, Paul Connors, Βασίλειος Θ. Σταυρίδης καὶ R. D. Townsend.

*

Ἀσφαλῶς βοηθητικὰ διὰ τὸ μέλλον καὶ τοὺς ἱστορικοὺς θὰ εἶναι τὰ ἐτήσια Χρονικὰ καὶ αἱ Ἐκθέσεις περὶ τῆς σχολῆς, τὰ βιογραφικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ σημειώματα τῶν μελῶν τοῦ καθηγητικοῦ σώματος καὶ τῶν φοιτητῶν, κατὰ διαστήματα ἀνανεούμενα καὶ ἐκσυγχρονιζόμενα, ὡς καὶ αἱ περὶ τὴν σχολὴν ἐκδόσεις. Διὰ τὸ περιοδικὸν εὐχάριστος εἶναι ἡ ποικιλία ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ ἓν εἰδικὸν θέμα ἀφιέρωσις ἐνὸς ἐκάστου τόμου, καθὼς καὶ ἡ ὅσον τὸ δυνατόν διατήρησις τοῦ ὑψηλοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου, τῶν προστιθεμένων συνεργασιῶν. Αἱ ὑποδιαίρεσις καλύπτουν σχεδὸν ὀλόκληρον τὸ φάσμα τῶν ἀναμενομένων ἀπὸ μιαν παρομοίαν φύσεως ἐκδοσιν.

Δὲν γνωρίζω κατὰ πόσον θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἀύξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σελίδων τῶν ἐτησίων τόμων, ἢ καὶ ἡ εἰς δύο τεύχη κατ' ἔτος ἐμφάνισις αὐτῶν.

Εὐκταία θὰ ἦτο ἡ εἰς τὸ περιοδικὸν μεγαλυτέρα κατὰ τὸ δυνατόν ἐκπροσώπησις τῶν θεολογικῶν μας δυνάμεων, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ εὐρυτέρα ἀνὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν καὶ θεολογικὸν κόσμον διάδοσις καὶ γνωριμία τῆς ἐκδόσεως ταύτης. Ὁμοίως, ἡ κατὰ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα προετοιμασία καὶ κατάρτισις, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν ἰδιαίτερου τεύχους εἴτε καὶ ἄρθρου, εἰς ἓνα τῶν τόμων τοῦ περιοδικοῦ, ἐνὸς γενικοῦ εὑρετηρίου καὶ πίνακος περιεχομένων, συγγραφέων, ὀνομάτων καὶ πραγμάτων μιᾶς πενταετίας ἢ δεκαετίας (τὸ περισσότερον).

Κατακλείων, εὐχομαι τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἐνίσχυσιν καὶ στερέωσιν τῆς νέας ταύτης Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ τὴν τακτικὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐτησίας τῆς ἐκδόσεως («Φρόνημα»).

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

«*ΙΤΑΛΟΕΛΛΗΝΙΚΑ*», rivista di cultura greco-moderna τ. II, Napoli 1989, σελ. 340+1 εικ. ἔγχρ.

Στὸ τέλος τοῦ 1990 κυκλοφόρησε ὁ β' τόμος τῆς περιοδικῆς ἐκδόσεως - 'Επετηρίδος, μετὸν τίτλο «*Ἰταλοελληνικά, rivista di cultura greco - moderna*». Τὰ «*Ἰταλοελληνικά*» ἐκδίδονται στὴ Napoli τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ τὸ Istituto Universitario Orientale, Dipartimento di Studi dell' Europa Orientale. Ὑπὸ τὴ δ/νση τοῦ Nullo Minissi, καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ὀμπρέλλα μιᾶς Ἐπιστημ. Ἐπιτροπῆς διασῆμων Καθηγητῶν (Βυζαντινολόγων καὶ Νεοελληνιστῶν), τὰ «*Ἰταλοελληνικά*» ἔχουν καταστῆ τὸ πιὸ ἀποτελεσματικὸ ὄργανο, ποῦ μποροῦν αὐτὴ τῇ στιγμῇ νὰ διαθέτουν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Napoli, ἴσως ἔν' ἀπὸ τὰ καλύτερα τῆς Ἰταλίας. Καὶ τοῦτο κυρίως ὀφείλεται στὸν Καθηγητὴ τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας καὶ μέλος τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας τῶν Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν κ. Κωνσταντῖνο Νίκα, ποῦ ἐπωμίζεται ὅλους τοὺς κόπους καὶ τίς φροντίδες τῆς ἐκδόσεως, μαζί με τοὺς φίλους καὶ συναδέλφους του κ.κ. Filippo D' Oria καὶ Riccardo Maisano.

Ἡ λαμπρὴ αὐτὴ Ἐπιθεώρηση Νεοελληνικῶν Σπουδῶν δὲν περιορίζεται μόνο στὴ Νεοελληνικὴ Φιλολογία ἢ Τέχνη, ἀλλ' ἀγκαλιάζει ὅλες τίς μορφές τοῦ Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ κ' ἔχουν κάποια σχέση μετὰ τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἰταλία, τὴν ἐπιστήμη ἢ τίς ἐπιστῆμες τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας. Τὰ μελετήματα ἔχουν ἓνα ζηλευτὸ ἐπίπεδο, ἀντάξιον τῶν ὀνομάτων ποῦ τὰ ὑπογράφουν καὶ ποῦ —τὰ περισσότερα— εἶναι κορυφαῖοι καθηγηταὶ ἢ συγγραφεῖς τῆς πατρίδας μας ἢ τῆς γειτονικῆς Ἰταλίας ἢ καὶ ἄλλων εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων.

Ὅπως συνήθως γίνεται στὰ ἀνάλογα περιοδικὰ δημοσιεύματα - Ἐπετηρίδες, τὰ «*Ἰταλοελληνικά*» στὸ Α' μέρος τους περιλαμβάνουν 19 ἐπιστημονικὰ ἄρθρα καὶ μελετήματα (σελ. 11-274), 5 βιβλιοκρισίες, 7 βιβλιογραφικὰ σημειώματα, Χρονικὰ τοῦ Istituto Universitario Orientale di Napoli (Dipartimento di Studi dell' Europa Orientale, Lingua e Letteratura Greco - Moderna) καὶ ἄλλων ἀναλόγων Ἰδρυμάτων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Δυτ. Εὐρώπης, γενικώτερα, καθὼς καὶ ἀναγγελία ὅλων τῶν βιβλίων (ἑλληνικῶν καὶ ξενόγλωσσων) ποῦ ἔλαβε μέσα στὸ 1989 τὸ Istituto.

Ἀξίζει συνγαρητῆρια ὅσο ἐργάζονται, μετὸσο μεράκι καὶ τόση ἀγάπη, γι' αὐτὴ τὴ σπουδαία ἐκδοση, καὶ ἰδιαίτερα ὁ καθηγητὴς κ. Constantino Nikas, στὸν ὁποῖο, ὡς Γενικὸ Γραμματέα τῆς Συντάξεως, μπορεῖ κανεὶς νὰ στείλει βιβλία πρὸς ἀναγγελία ἢ βιβλιοκρισία, εἴτε πρωτότυπη μελέτη, ποῦ ἀναφέρεται στὴν ἐπιστήμη τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας (δ/νση: Istituto Universitario Orientale, Dipartimento di Studi dell' Europa Orientale, Piazza San Giovanni Maggiore 30, 80134 Napoli - Italia).

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

¹ *Επιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς* (Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης). Νέα σειρά. Τμῆμα Ποιμαντικῆς, Τόμος 1, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 424.

Με πολλὴ χαρὰ ὁ θεολογικὸς κόσμος παίρνει στὰ χέρια του τὴ νέα Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης (Τμῆμα Ποιμαντικῆς). Ὑποπεύω, πὼς σύντομα θὰ ἰδοῦμε καὶ τὸ ἀνάλογο βῆμα τοῦ ἄλλου Τμήματος (Θεολογίας) τῆς ἴδιας Θεολογικῆς Σχολῆς, μὴ πού, «κάθε Τμῆμα, ὡς αὐτόνομη λειτουργικὴ ἀκαδημαϊκὴ μονάδα, ποῦ καλύπτει τὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο μιᾶς ἐπιστῆμης, δικαιούται νὰ ἔχει δικὴ του Ἐπετηρίδα», ὅπως σημειώνει ὁ καθηγητὴς κ. Στ. Κаланτζάκης, διευθυντῆς τῆς ἐπιστημ.

Ἐπετηρίδος, στὸν πρόλογο (σελ. 9). Βέβαια, γιὰ κάμποσον καιρὸ οἱ δύο Θεολογικὲς μας Σχολὲς διατήρησαν τὴν ἐνότητά τους, στὴν ἐνιαία γραμμὴ πλεύσεως καὶ ἐκδόσεως τῆς Ἐπετηρίδος τους, ἀλλὰ πολλοὶ λόγοι ἐπέβαλαν τὴν ξεχωριστὴ εὐθύνη τοῦ κάθε Τμήματος στὴν ἔκδοση καὶ διεύθυνση τῆς ἰδιαίτερης γιὰ τὸ καθένα Ἐπετηρίδος. Ἡ συνέχεια, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, εἶναι καὶ ἡ διαφορητικὴ καὶ ἡ ἴδια μὲ τὴν προηγούμενη ἔκδοση, ὅπως τὸ σημειώνει καὶ ὁ κ. Καλαντζάκης (ὅπ.π.): «Ἡ Ἐπετηρίδα τοῦ Τμήματός μας ἀρχίζει τὴν ἔκδοσή της ὡς αὐτοτελὴς νέα σειρά τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδας, τὴν ὅποιαν ἐξέδιδε ἡ ἐνιαία Θεολογικὴ Σχολὴ ἀπὸ τὸ 1953 ὡς τὸ 1989, ἀνελλιπῶς. Ἄν καὶ τυπικὰ διαφοροποιεῖται ἀπ' αὐτήν, οὐσιαστικὰ ἀποτελεῖ ἀδιάσπαστη συνέχειά της, ἀφοῦ καὶ τὸν τίτλο της διατηρεῖ ἀπαράλλακτο, καὶ στὶς ἴδιες κατευθυντήριες θεολογικὲς της γραμμὲς κινεῖται».

Στὸν καλαίσθητα —παρὰ τὴ φαινοσύνθεση— τυπωμένο τόμο δημοσιεύονται τ' ἀκόλουθα μελετήματα: Βαρθολομαίου (Ἀρχοντῶν), Μητροπολ. Χαλικηδόνος, «Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὡς ἐκφραστὴς τῆς κανονικῆς συνειδήσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας» (σελ. 11-28)· Κωνσταντίνου (Χαρισιάδου), Μητροπολίτου Δέρκων, «Αἱ ποιμαντικαὶ σπουδαὶ στὸ Δυτικὸ κόσμῳ σήμερα» (σ. 29-48)· Ζήση Θ., «Ἀββᾶς Ἰσαὰκ ὁ Σύρος» (σ. 49-72)· Παπαδοπούλου Ἀντ., «Ἐκκλησιολογικὲς καὶ ἀνθρωπολογικὲς προτάσεις τῆς Γ' Προσυνδικτῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως πρὸς τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο» (σ. 73-90)· Κρικῶν Χρ., «Ἐκκλησιολογικαὶ ἀντιλήψεις Ἰγνατίου Ἀντιοχείας» (σ. 91-116)· Καραθανάση Ἀθ., «Τὰ κεφάλαια ΜΒ', ΜΓ', ΜΔ', καὶ ΜΕ' τοῦ ἔργου τοῦ Γερασίμου Βλάχου Ἐπιτομὴ τῆς ῥητορικῆς δυνάμεως βιβλία τρία» (σ. 117-128)· Κаланτζάκης Στ., «Ἄλλο θεὸς τοῦ Ἀμήν». Κριτικὴ θεώρηση τοῦ Ἡσ. 65,16» (σ. 129-156)· Ἀρβανιτάκη Ἀν., «Θρησκεία καὶ ἄθληση στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα» (σ. 157-230)· Σάκκου Στ., «Ἄλλο Κύριος ἔρχεται ἐν σαρκί' (Β' Ἰω. 7)» (σ. 231-256)· Νικολακάκη Ἡλ., «Τὸ Ἰσλάμ κατὰ τὸν ἁγ. Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνὸν» (σ. 257-296)· Κουτλεμάνη Π., «Ἄλλο ὄν καὶ ὄν καὶ ὄν ἐρχόμενος' (Ἀπ. 1,4,8· 4,8-11,17· 16,5)» (σ. 297-324)· Γιάγκου Θ., «Ἀποσπάσματα ἀγνώστου ἀγιορειτικοῦ τυπικοῦ στὸ ἀνθολόγιον Ἐρμηνεία τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου» (σ. 325-358)· Σκρέττα Νικὸδ., Ἀρχιμ., «Τὸ βάπτισμα κατὰ τίς βαπτισματικὲς καὶ μυσταγωγικὲς Κατηχήσεις τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων» (σ. 359-382)· καὶ, Τσομπάνη Τρ., «Πολύμοματες παραστάσεις στὴ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ» (σ. 383-416).

Στὸ τέλος τῆς Ἐπετηρίδος δημοσιεύεται ἡ σύνθεση τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς (ὄργανα Διοικήσεως, Τομεῖς καὶ Διδακτικὸ Προσωπικὸ). Συγχαίρουμε καὶ εὐχόμεσθε τὴν ἄνωθεν εὐλογία γιὰ τὴν ἀπόρροια τῆς συνέχειας τῆς ἐκδόσεως.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Ἐπετηρὴς Ἐταιρείας Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν, τόμ. ΣΤ', Ἀθήναι 1990, σελ. η' + 656 + μ' πίν.

Μόλις ἐκυκλοφορήθῃ ὁ ΣΤ' τόμος τῆς γνωστῆς Ἐταιρείας Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν (ΕΕΣΜ), ποὺ ἀπὸ καιρὸ ἀναμενόταν, ἀλλὰ γιὰ τεχνικοὺς-οἰκονομικοὺς λόγους δὲν μποροῦσε νὰ φθάσει εὐκόλα στὸ τέλος. Καὶ ὁ τόσον ὀγκώδης αὐτὸς τόμος (πάνω ἀπὸ 750 σελίδες, μαζί μὲ τοὺς πίνακες, σὲ εἰδικὸ χαρτί), φέρει τὴ σφραγίδα μιᾶς ἰδιαίτερης στοργῆς καὶ φροντίδας, ποὺ φαίνεται σὲ κάθε σελίδα του, σὲ κάθε πίνακά του. Ὅμως, ὁ τόμος αὐτὸς τῆς ΕΕΣΜ εἶναι πολύτιμος καὶ γιὰ τὰ 18 πρωτότυπα μελετήματα ποὺ περιέχει —μικρὰ ἢ μεγάλα— καὶ ποὺ ἀναφέρονται στὴν κεντρικὴ Ἑλλάδα. Δὲν μποροῦμε παρά, ἐπιγραμματικὰ μονάχα, νὰ σημειώσουμε τὴ σπουδαιότητα τῆς ἐκδόσεως καὶ νὰ δώσουμε τοὺς τίτλους τῶν μελετημάτων, γιὰ ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν τῆς «Θεολογίας».

1. Δ η μ. Ἴ. Πάλλα, Ἡ Παναγία τῆς Σκριποῦς ὡς μετάπλαση τῆς Παλαιο-
 χριστιανικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς σὲ Μεσαιωνικὴ Βυζαντινὴ (σελ. 1-80)· 2. Ἀ θ. Χ. Τσίτσας,
 Ὁ ἅγ. Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς στὴν Κέρκυρα (σελ. 81-89)· 3. Ὁ δ. Λαμπιδίου, Τὰ ἐπιρ-
 ρήματα ἐν τῷ λεξιλογίῳ τῆς Χρονικῆς Συνόψεως Κωνσταντίνου Μανασσῆ (90-98)· 4. Γ. Δ.
 Κόκκα, Τσαρουχάδικα στὸν Πλάτανο Ναυπακτίας (σελ. 99-121)· 5. Στ. Δ. Ἡμέλι-
 λου, Ἡ μυθοπλαστία γιὰ τοὺς ἀντρωμένους καὶ τὴν οὐρά των (σελ. 122-138)· 6. Ἐλέ-
 νης Ἀγγελόματῆ - Τσογγαράκη, Ἴω. Σταυριανοῦ: Πραγματεία τῶν περι-
 πετειῶν τοῦ βίου μου (σελ. 139-224)· 7. Αἰκ. Πολυμέρου - Καμηλάκη, «Πανάρα-
 τος». Λαϊκὴ διασκευὴ τῆς Ἐρωφίλης στὴ Δυτ. Ρούμελη (σελ. 225-250)· 8. Π. Β. Πά-
 σχου, Ἄγνωστοι ἄγιοι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας: Νικήτας ὁ ἐκ Θηβῶν, Θεόδωρος ὁ
 εὐλαβής, Γρηγόριος ὁ Σπαρτιάτης καὶ Δανιὴλ ὁ ἀπὸ Κάστρου τῶν Πατρῶν (σελ. 251-284)·
 9. Ἀστ. Ἀργυρίου, Ἀναστασίου Γορδίου: Περὶ Μωάμεθ καὶ κατὰ Λατίνων (κρι-
 τικὴ ἔκδοση, μὲ προλεγόμενα καὶ σχόλια στὰ γαλλικά), (σελ. 285-404)· 10. Γ. Δημη-
 τροκάλλη, Συμπληρωματικὰ γιὰ τὸ τοπωνύμιον «Μπούρτζι», (σελ. 405-408)· 11.
 Ἀσπ. Μίχα, Ἡ παραδοσιακὴ φορεσιὰ τῆς Θίβης τῶν Θηβῶν (σελ. 409-424)· 12.
 Κων/νου Νίκα, Ἀπόψεις τοῦ Γ. Μαρτινέλη γιὰ τὴ στιχογραφία καὶ τὸν δεκαπεντα-
 σύλλαβο (σελ. 425-438)· 13. Κ. Μ. Κοντοῦ, Δωρίμαχος ὁ Τριχωνεὺς (σελ. 439-466)·
 14. Μ. Μηλιόπου - Μαρκαντώνη, Πανηγύρια καὶ θυσίες κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ ἁγ.
 Μηνᾶ στὴν περιοχὴ Βοιωτίας (σελ. 467-473)· 15. Μάριος Μιχαήλ - Δέδε, Στὸ
 περιθώριον τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821. Δύο ἄγνωστοι Μεσογεῖτες ἀγωνιστὲς (σελ. 474-484)·
 16. Β. Βλυσίδου — Ε. Κουντούρα - Γαλάκη — Σ. Λαμπάκη — Τ. Λουγγῆ —
 Ἀλ. Γ. Κ. Σαββίδη, Boeotia Mechanographica Medioevalis (σελ. 485-496)·
 17. Π. Φ. Χριστοπούλου, Ἡ Ἱστορία τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων. Ἐνα
 ἕμιτρο χρονικὸ τοῦ Ἀθηναίου Νοταρίου Ἴω. Λαγάνη (σελ. 497-617)· 18. Τοῦ αὐ-
 τοῦ, Ἄγνωστη ἐπιγραφή ἀπὸ τὴ Τζιά (σελ. 619-622).

Στὸ τέλος τοῦ τόμου δημοσιεύονται βιβλιοκρισιές τῶν Ὁδ. Δημητράκοπού-
 λου, Π. Φ. Χριστοπούλου καὶ Ν. Λ. Φοροπούλου, ἡ σημερινὴ διοίκηση τῆς
 ΕΒΕΣΜ καὶ τὰ Μέλη της, καθὼς καὶ Περὶ λήψεως (σὲ ξένη γλώσσα) τῶν περιεχομένων
 μελετημάτων. Διευθυντὴς καὶ ψυχὴ τῆς Ἐπετηρίδος ὁ Δρ. Φιλολογίας καὶ νέος Διευθυντὴς
 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς κ. Π. Φ. Χριστόπουλος.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Ἐπισκόπου Σεργίου (Σιγάλα), μητροπολίτου Γρεβενῶν, Ἱερὰ Μονὴ τοῦ ὁσίου
 Νικάνορος (Ζάβορδας) καὶ τὸ Κειμηλιοφυλάκιον αὐτῆς, Γρεβενὰ 1991, σσ. 188.

Τὸ μεγαλύτερον μοναστήρι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, γνωστὸ ἀπὸ τοὺς περισσότερους
 ὡς Μονὴ τῆς θείας Μεταμορφώσεως ἢ Μονὴ τῆς Ζάβορδας, εἶν'
 ἐλάχιστα γνωστὸ στὸν εὐρύτερον ἐκκλησιαστικὸν χῶρον. Τελευταία, ὥστόσο, ἔγινε διεθνῶς
 γνωστὸ ἀπὸ τὴν εὑρεση τοῦ Λεξικίου τοῦ ἱεροῦ Φωτίου ἀνάμεσα στὰ παλαιὰ καὶ σπάνια χει-
 ρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης του. Ἀνήκει, ὡς γνωστὸ, στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Γρεβενῶν καὶ
 εἶναι πασίγνωστο σὲ ὅλη τὴ Δυτικὴ Μακεδονία, γιὰ τὶς μεγάλες ὑπηρεσίες πού πρόσφερε
 στὴν Ἐκκλησία καὶ στὸ Ἔθνος —ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ κτίτορος τοῦ ἁγίου Νικάνορος (μέσα
 τοῦ ἱστ' αἰῶνος) ἴσαμε σήμερα. Ἡ νεώτερη ἱστοριογραφία σποραδικὰ μονάχα κάνει λόγο
 γιὰ τὸ ἱερὸ αὐτὸ κάστρο τοῦ ὀρθοδόξου Μοναχισμοῦ. Ἄν ἐξαίρεσει κανεὶς τὸν Δελιαλῆ καὶ
 τὸν Λυριτζῆ (μακαρίτες καὶ οἱ δυὸ σήμερα) καὶ τοὺς σύγχρονους Μητροπολίτες Κοζάνης
 κ. Διονύσιου καὶ Γρεβενῶν κ. Σέργιου, πού ἐξέδοσαν τὶς Ἀκολουθίες τοῦ Ἀγίου εἴτε ἄλλα
 κείμενα, κανεὶς ἄλλος δὲν ἀσχολήθηκε σοβαρὰ μὲ τὴ Ζάβορδα. Γι' αὐτὸ καὶ χαίρετιζομε

πολὺ ἐγκάρδια τὴν ἔκδοσιν τοῦ νέου τούτου βιβλίου τοῦ ἀγ. Γρεβενῶν, ποὺ προσφέρει στὴν Ἐκκλησίαν καὶ στὴν Ἐπιστήμην πολὺτιμα ἱστορικὰ-πληροφοριακὰ στοιχεῖα, γιὰ νὰ γνωρίσομε πλατύτερα καὶ βαθύτερα τὴν ἱστορίαν καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἱ. Μονῆς.

Στὶς 188 σελίδες του, μεγάλου σχήματος, ὁ σεβ. Μητροπολίτης Γρεβενῶν περιέλαβε κάθε στοιχεῖο ποὺ βρῆκε, γιὰ νὰ φωτίσει τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς. Στὸ Α' Μέρος, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν, μᾶς δίνει σὲ πέντε μικρὰ κεφάλαια α) τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ὅσιον Ἰδρυτὴ τῆς Μονῆς, β) τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορίαν - Ἰδρυσὴν τῆς Μονῆς, γ) περιγραφὴ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς, δ) τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν καὶ τὴ συμβολὴν τῆς Μονῆς στοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες καὶ ε) κατάλογο τῶν κατὰ καιροὺς Ἐγχομένων τῆς. Στὸ Β' Μέρος μᾶς προσφέρει τὰ πολὺτιμα κειμήλια ποὺ σώζονται στὴ Μονή, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πολλὰ δημοσιεύονται γιὰ πρώτη φορὰ καὶ ἀποτελοῦν μεγάλῃς ἀξίας ἱστορικὸν ὕλικὸν γιὰ τὴν ἐπιστήμην. Διηρημένον σὲ 15 μικρὰ κεφάλαια, τὸ Β' μέρος, μᾶς δίνει τὴ Διαθήκην τοῦ Ὁσίου, Πατριαρχικὰ Σιγίλλια καὶ Συνοδικὰ Γράμματα, Ἐγγράφα σὲ ἄλλες γλώσσας (μεταφρασμένα ἐδῶ), διαθήκες-ἀφιερώσεις, Ἅγια Λείψανα καὶ Λειψανοθήκες, Σταυροὺς ἀγιασμοῦ καὶ εὐλογίας, φορητὲς εἰκόνες καὶ βημόθυρα, χρυσοκέντητα καλύμματα καὶ ἱερὰ ἄμφια, ἱερὰ σκεύη καὶ ἀντικείμενα, καθὼς καὶ διάφορα ἀφιερώματα, πόρπες κ.λπ. Στὸ Γ' Μέρος, τὸ πῶς πολυσέλιδο (σελ. 93 ὡς τὸ τέλος), ὁ ἀγ. Γρεβενῶν μᾶς δίνει ἕναν περιγραφικὸν κατάλογο τῶν διασωθέντων χειρογράφων Κωδίκων (206) καὶ τῶν παλαιῶν ἐντύπων Βιβλίων (500). Τὸ βιβλίον κατακλείεται ἀπὸ σύντομην περίληψιν στὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν (Summary).

Τὸ βιβλίον εἶναι πολὺ καλαίσθητον τυπωμένον καὶ μὲ πολλὰς εἰκόνες —ἐγχρωμες καὶ ἀσπρόμαυρες. Μία ἔκδοσιν πολλαπλᾶ χρήσιμη.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Ἀξίες καὶ Πολιτισμὸς (ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Εὐάγγελον Θεοδώρου), Ἀθήνα 1991, σελ. λζ' + 432.

Μέσα στὰ τόσα βιβλία ποὺ κυκλοφοροῦν σήμερα, ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ ὀγκῶδεις τόμοι-τιμητικὰ ἀφιερώματα σὲ ἐπιφανεῖς ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ἐπιστήμης, τῶν Γραμμάτων, τῆς Τέχνης κ.λπ. Πρόσφατα ἔγινε στὴν μεγάλη Αἴθουσα Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἡ ἐπίσημη τελετὴ, κατὰ τὴν ὁποία μίλησε ὁ Πρύτανης καὶ ἄλλοι Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, οἱ ὁποῖοι στὸ τέλος ἐπέδωσαν καὶ τὸν Τόμον Ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ κ. Εὐάγγελον Δ. Θεοδώρου. Τὴν τελετὴ παρακολούθησαν πολλοὶ ἐπίσημοι καὶ πλῆθος φίλων καὶ μαθητῶν τοῦ τιμωμένου Καθηγητοῦ, ποὺ ἔκλεισε στὶς 20 Ἀπριλίου τὰ ἑβδομήντα του χρόνια.

Ὁ τόμος φέρει τὸν τίτλον «Ἀξίες καὶ Πολιτισμὸς», γιὰ νὰ δείξει τὴν ἀκοίμητην προσπάθειαν καὶ τοὺς ἀγῶνες τοῦ κ. Θεοδώρου —εἴτε στὸ χῶρον τῆς Θεολογίας, εἴτε στὸ χῶρον τῆς Φιλοσοφίας— γιὰ τίς πνευματικὰς ἀξίας καὶ τὸν πολιτισμὸν. Μετὰ τὸ συγχαρητήριο Γράμμα τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, δημοσιεύονται λίγα βιογραφικὰ τοῦ τιμωμένου, καθὼς καὶ μιά Βιβλιογραφία, ὅπου ἀναφέρονται τὰ σπουδαιότερα καὶ αὐτοτελεῖ δημοσιεύματά του, «γιὰ πρακτικοὺς λόγους», ποὺ φτάνουν τὰ 253!

Ἐπειδὴ τὰ περιεχόμενα τοῦ τόμου ἐνδιαφέρουν ἕνα μέγαν ἀριθμὸν ἀναγνωστῶν τῆς «Ἐκκλησίας» δίνουμε τοὺς τίτλους τῶν ἐπὶ μέρους μελετῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτοῦ Συμποσίου: Γ. Μ. Π. ο. ζ. ὦ. ν. η, Ἐπὶ τὸν ἀπελπισμὸν στὴν ἐλπίδα (σ. 1-9)· Σ. τ. Π. ἄ. ν. ο. υ, Ἀρχαιολογία τῆς σιωπῆς καὶ τοῦ λόγου (σ. 11-16)· Μ. ἱ. χ. Μ. α. κ. ρ. α. η, Ὁ τροβαδούρος τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ τὸ κελλί τῆς μέλισσας σ. (17-37)· Μ. Μ. π. ε. γ. ζ. ο. υ, Φαινόμενολογία τοῦ ἱεροῦ (σ. 39-63)· Ἀ. λ. Σ. τ. α. υ. ρ. ο. π. ο. ὑ. λ. ο. υ, Προσωπικὰ καὶ πνευματικὰ μέσα γιὰ τὴ δημιουργικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ χάους (σ. 65-83)· Β. α. σ. Γ. ἰ. ο. ὑ. λ. τ. σ. η, Ἡ εἰρήνη καὶ

ἡ δικαιοσύνη ὡς ἀρετὲς-ἀξίες ἡθικῶν, πνευματικῶν καὶ πολιτιστικῶν μεταλλαγῶν (σ. 85-101)· Ἡ λ. Βουλγαράκη, Ὁ ἔγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ ἡ κοινωνικὴ ἡθικὴ (σ. 103-124)· Ἐ μ. Περσελῆ, Εὐρωπαϊκὴ Παιδεία καὶ ἑλληνικὴ ὀρθόδοξη ἀγωγή (σ. 123-138)· Κ. Σκουτέρη, Δοξολογία, ἡ γλώσσα τῆς Ὁρθοδοξίας (ἀγγλιστί, σ. 139-148)· Ἰ ω. Παναγοπούλου, Λειτουργία καὶ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας (σ. 149-170)· Β λ. Φειδᾶ, Τὸ ζήτημα τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν (σ. 171-205)· Ἰ ω. Φουντούλη, Λειτουργικὲς ἰδιομορφίες τῶν ἀκολουθιῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς (σ. 207-236)· Ε. Κ ακ ο υ λ ἰ δ η - Π ἄ ν ο υ, «Ἄρατε πύλας...» (σ. 237-246)· Πρωτοπρ. Γ. Μεταλληνοῦ, Ὁ Ἄρχιεπ. Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Ἰθάκης Παΐσιος (Χοιδᾶς) καὶ ἡ εἰς Ἄγιον ἀνακήρυξί του (σ. 247-270)· Ἡ λ. Οἰκονόμου, Ἡ Ἐρμηνεία τῆς Γενέσεως καὶ οἱ σύγχρονες θεωρίαι περὶ τῆς Δημιουργίας (ἀγγλιστί, σ. 271-286)· Δ. Δόϊκου, Οἱ «Ἵιοι τοῦ Θεοῦ», οἱ «θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων» καὶ οἱ «γίγαντες» κατὰ τὸ Γεν. 6,1-4 (σ. 287-308)· Δ η μ. Γόνη, Τὸ Τύρνοβο καὶ οἱ παραθαλάσσιες Μητροπόλεις καὶ Ἀρχιεπισκοπὲς (Βάρνας, Μεσημβρίας, Σαφζοπόλεις καὶ Ἀγχιάλου) κατὰ τὸν ἸΔ' αἰῶνα (σ. 309-328)· Ἐ μ. Κωνσταντινίδη, Τὰ 150 ἔτη τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, 1837-1987 (σ. 329-338)· Ν. Μητσοπούλου, Τὰ σύγχρονα μέσα εὐρείας ἐνημερώσεως καὶ ἡ μαρτυρία τῆς ἀληθείας (σ. 339-360)· Π αν. Μ πο ὕ μ η, Ἡ ἐρμηνεία τοῦ νόμου (σ. 361-383)· Γ ρ. Σ τ ᾶ θ η, Ἡ σύντομη καὶ ἀργὴ παράδοση τῆς βυζαντινῆς ψαλτικῆς (σ. 385-402)· Γ. Ἀντοράκη, Περὶ τῆς κρύπτης καὶ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἰλισσοῦ (σ. 403-427).

Ἡ δξία καὶ τὸ πνευματικὸν βάρος τοῦ τιμητικοῦ αὐτοῦ τόμου εἶναι φανερά καὶ ἀπὸ τὰ ὄνόματα καὶ ἀπ' τοὺς τίτλους τῶν πρωτοτύπων μελετῶν, ποὺ γράφτηκαν καὶ προσφέρθηκαν γιὰ νὰ τιμήσουν τὸν πρὶν λίγα χρόνια Πρύτανι καὶ σήμερον Ὀμότιμο Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Εὐάγγελο Θεοδώρου. Θὰ ἤθελα, ὥστόσο, νὰ κλείσω τὸ σύντομο αὐτὸ σημείωμα μὲ τὴν τελευταία παράγραφο τῶν Βιογραφικῶν - Προλεγομένων, ἐκ μέρους τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκδόσεως τοῦ τόμου (σελ. κβ'): «Ὁ Εὐάγγελος Θεοδώρου συγκεντρώνει, γιὰ τὴν προσφορὰ καὶ τὸ ἦθος του, τόσο τὴν βαθειὰ ἐκτίμησιν τῶν Ἡγετῶν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων συναδέλφων, φίλων καὶ συνομιλητῶν του, ὅσον καὶ τὸν σεβασμὸ καὶ τὴν ἀγάπην τῶν μαθητῶν του, οἱ ὅποιοι βλέπουν στὸ πρόσωπό του ὄχι μόνον τὸν ἐπιστήμονα Καθηγητὴ τους, ἀλλὰ καὶ τὸν «διδάσκαλο τῆς τέχνης τῆς ζωῆς», ποὺ στάθηκε κοντὰ τους μὲ ἀγάπην, εὐγένεια, ἀπλότητα καὶ πνεῦμα συμμετοχῆς στὰ προβλήματα καὶ στὶς ἀνησυχίας τους. «Ὅλοι ἐμεῖς τοῦ ἀφιερώνουμε τὸν τόμο αὐτό, ὡς ἐλάχιστο δεῖγμα τιμῆς καὶ ἀγάπης, καὶ εὐχόμεθα ὁ Θεὸς νὰ τοῦ χαρίξῃ ὑγείαν καὶ χρόνια πολλὰ, γιὰ νὰ συνεχίσῃ ἀνεμπόδιστα τὸ καρποφόρο, πολυσχιδὲς καὶ πολυδιάστατο ἔργο του».

Ἡ ὅλη ἐκδοση, ποὺ ἐγινε μὲ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐκδόσεων «Γῆνος», ἔχει ποιότητα καὶ ὕφος τῶν ἀναλόγων εὐρωπαϊκῶν. Ἀξίζουν συγχαρητήρια στὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκδόσεως, ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ κ.κ. Ἡλ. Βουλγαράκης, Ἐμ. Κωνσταντινίδης, Μ. Μακράκης, Μ. Μπέζος, Στ. Πάνου, Ἰ. Παπαζαχαρίου, Μ. Περσελῆς, Γρ. Στᾶθης, Βλ. Φειδᾶς καὶ Ἰω. Φουντούλης.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Φ. Ἡλιού, Ἰδεολογικὲς χρήσεις τοῦ κοραϊσμοῦ στὸν 20ὸ αἰῶνα. Ἀθήνα 1989, σ. 126.

Τὸ «Κέντρο νεοελληνικῶν ἐρευνῶν» τοῦ Ε.Ι.Ε. ὠργάνωσε τὸ «διήμερο Κοραῆ» κατὰ τὰς 29-30 ἀπριλίου τοῦ 1983, ὅπου εισηγητὴς μεταξὺ τῶν ἄλλων μελετητῶν τοῦ Κοραῆ ἦτο καὶ ὁ Φ. Ἡλιού. Ἡ εἰσήγησίς του ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν τόμον τῶν πρακτικῶν, σ. 143-207, καὶ ἐπηρξημένη δημοσιεύεται αὐτοτελῶς. Ἐνῶ δὲ ὅλοι αἱ ἄλλαι εισηγήσεις, ἐξουχι-

στικαὶ καὶ ἐμβριθεῖς, ἀναφέρονται εἰς θέματα τοῦ παρελθόντος, ὁ Φ. Ἡλιοῦ ἐξετάζει τὴν διαρκῆ παρουσίαν τοῦ Κοραῆ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ βιβλίον διαιρεῖται εἰς τέσσαρα κεφάλαια. Εἰς τὸ προοίμιον, ποῦ προτάσσει ὁ συγγραφεὺς (σ. 7-8), δίδει μὲ ἄκραν συντομίαν τὸν στόχον του, ὁ ὁποῖος συνίσταται εἰς τὸ νὰ συλλάβῃ καὶ ν' ἀποδώσῃ τὴν ἀπήχησιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Κοραῆ παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις. Εἰς τὸ πρῶτον κεφ. (σ. 9-27) γίνεται λόγος διὰ τὰς δευτέρας ἀντιρρήσεις μερικῶν πρὸς τὸ ἐν γένει σύστημα τοῦ Κοραῆ. Ἐνταῦθα εἰδικώτερον ὁ συγγραφεὺς παραθέτει τὰς ἐναντίον τοῦ Κοραῆ κατηγορίας, ὅσας τοῦ προσήψαν κατὰ καιροὺς διάφοροι, διάφορα ρεύματα ἐκπροσωποῦντες: ὁ Κοραῆς κατ' αὐτοὺς ἐβλάψε τὸν ἑλληνικὸν λαόν, διότι εἰσηγήθη τὴν καθαρῆσαν, σύγκρασιν μεταξὺ ἀρχαϊκῶς καὶ δημώδους, εἰσηγήθη ἄρα καὶ τὴν ὁδὸν τῶν συμβιβασμῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐζημιώθη τὸ ἔθνος. Συνεβούλευε τοὺς Ἕλληνας πρῶτον νὰ μορφωθοῦν καὶ κατόπιν νὰ ἐπαναστατήσουν· ἐδίδαξεν ἐπομένως τὰς οὐτοπικὰς λύσεις, καὶ τελευταῖον εἰσηγούμενος τὴν διόρθωσιν τῶν ἠθῶν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον καὶ τοὺς πατέρας διέφθερε αὐτὸ τὸ ὀρθόδοξον ἦθος τοῦ λαοῦ. Ὁ Ἡλιοῦ ὅμως ἀντιπαραθέτει εἰς τ' ἀνωτέρω τὴν πραγματικὴν καὶ ἀληθῆ εἰκόνα τοῦ Κοραῆ, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν εἰς τὰς ἐρεῦνας ἐπιστημῶν, οἷοι ὁ Ἄμαντος, ὁ Δημαρᾶς καὶ οἱ μαθηταὶ των.

Τὰς σσ. 28-49 καταλαμβάνει τὸ δεύτερον κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἀφιερώνεται εἰς τὴν διεξοδικὴν ἐξέτασιν τοῦ πῶς εἶδαν τὸν Κοραῆν οἱ δημοτικισταί. Ἀπὸ τοῦ Ψυχάρη καὶ ἐξῆς ὅλοι τὸν ἐθεώρησαν ὑπαίτιον πάσης τῆς γλωσσικῆς δυστυχίας τῶν ἑλλήνων καὶ δὲν ἐφείσθησαν σχετλιασμῶν διὰ τὸ κατ' αὐτοὺς ἐπιβλαβὲς ἔργον του. Κρίσεις εὐμενέστεραι καὶ ὀρθότεραι, ὡς τοῦ Δ. Βερναρδάκη καὶ τοῦ Ροῖδῆ, δὲν τοὺς ἐπηρέασαν. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐνταῦθα ἔπρεπε νὰ γίνῃ διεξοδικωτέρα ἔκθεσις τῆς δικαίας κρίσεως περὶ τοῦ Κοραῆ καὶ τὴν πεποιοῦσάν του διὰ τὴν δημόδιον, ποῦ ἐξέφερον ὁ ἔνθερος ἐκεῖνος δημοτικιστὴς καὶ ἀριστοτέλης τῆς καθαρῆσεως (βλ. κυρίως, Ροῖδῆ, Ἄπαντα, ἐπιμ. Ἀλκῆ Ἀγγέλου, τ. 4, Ἀθήνα 1978, σ. 290 ἐξ.). Γίνεται ὅμως λόγος διὰ τὰ ὀρθὰ συμπεράσματα τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδῃ ἐν σ. 48, σημ. 59. Αὐτὸς εἶναι ὁ δεύτερος μετὰ τὸν Ροῖδῆν, ποῦ ἐπεσήμανε πόσον πολὺ ἀπέχει ὁ Κοραῆς ἀπὸ τοὺς ψευδαττικιστὰς καὶ πόσον κοντὰ εἰς τοὺς δημοτικιστὰς εὐρίσκειται, καὶ ἔνοουσε προφανῶς τοὺς μετριοπαθεῖς δημοτικιστὰς, ὡς ἦτο ὁ ἴδιος. Σήμερον ὅτ' ἐλύθη πλέον τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, κυρίως χάρις εἰς τὴν μετριοπαθειαν τοῦ Τριανταφυλλίδῃ καὶ τῶν ὁπαδῶν του, ὅτε ἡ δημοτικὴ ἐπαρκεῖ ἔχει μόνον εἰς τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν ἐπιστήμην, βλέπομεν ὅτι ἐπετεύχθησαν ταῦτα διὰ τῆς μετριοπαθείας καὶ τοῦ συμβιβασμοῦ. Τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ τῆς προσλήψεως τὴν ἔκτασιν ὅποιος ἐπιθυμῆι νὰ ἴδῃ, ἂς συγκρίνῃ τὴν πρῶτην ἔκδοσιν τοῦ «Ἐτυμολογικοῦ λεξικοῦ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς» τοῦ Ἀνδριώτη πρὸς τὴν τρίτην: ἔχει προσλάβει ἀναριθμήτους λέξεις ἐκ τῆς καθαρῆσεως. Ἄλλ' αὐτὰ ἐπαγνώθησαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, καὶ μόνον τῶρα δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν ὅτι καὶ ὁ Κοραῆς διδάσκων παραπλήσια ἐπλησίασε τὴν ἀλήθειαν ὅσον οὐδεὶς ἄλλος. Φυσικὰ εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ ἀγῶνος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ νηφαλιότης, καὶ δι' αὐτὸ ὀρθότατα μοῦ φαίνονται ὅσα διαβάζω εἰς σ. 36, σημ. 31.

Τὸ ἐπόμενον κεφ. (σ. 50-73) ἀφιερώνεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς μαρξιστικῆς ἐρμηνείας τοῦ Κοραῆ. Οἱ Ἕλληνες μαρξισταὶ εἶχαν ν' ἀντιμετωπίσουν καὶ αὐτὴν τὴν προσωπικότητα. Ὁ ἑλληνικὸς μαρξισμὸς, καθὼς ἐξηγεῖ ὁ Ἡλιοῦ, πολλὰ στοιχεῖα παρέλαβε παρὰ τοῦ δημοτικισμοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν ἦτο καὶ ἡ ὑποτίμησις τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ ἔργου του. Παρατάσσονται λοιπὸν τὰ ὀνόματα μαρξιστῶν διανοουμένων καὶ γίνεται σύντομος ἔκθεσις καὶ ἀνάλυσις τῆς γνώμης ἐκάστου περὶ τοῦ Κοραῆ, ἡ ὁποία δὲν ἦτο πάντοτε ἡ αὐτή. Οὕτω βλέπομεν τί ἐφρόνησαν διὰ τὸ ζήτημα ὁ Σκληρός, ὁ Ζέβγος, ὁ Κορδάτος, ὁ Γληνός, ὁ Βαλέτας, ὁ Π. Ροῦσος. Εἰς τὸν τομέα τῶν κοινωνικῶν ἀντιλήψεων ὁ Κοραῆς ἦτο προοδευτικὸς διὰ τὴν ἐποχὴν του καὶ ἰδίως πραγματιστής. Οἱ Ἕλληνες μαρξισταὶ διεμόρφωσαν λοιπὸν μίαν εἰκόνα τοῦ Κοραῆ, ἡ ὁποία οὔτε εἰς τὴν πραγματικότητα ἀνταπεκρίνετο, οὔτε εἰς τὴν θεωρίαν

τοῦ Μάρξ (σ. 63 και 66 και 71-73), και διὰ τοῦτο δὲν εἶχαν ἡμπορέσει νὰ προσέξουν ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, ποὺ ἀναγράφει ὁ Ἡλιού (σ. 66 ἐξ.), και τὰ ὅποια φανερώουν τὴν προοδευτικότητά τοῦ Κοραῆ.

Εἰς τὰς σσ. 74-106 γίνεται λόγος ἐκτενὴς διὰ τὴν στάσιν τῆς θρησκευτικῆς δημοσιογραφίας πρὸ τοῦ Κοραῆ: ἦτο και εἶναι δυσμενής· αἰτία εἶναι ἡ ἀγνοία τῆς ἱστορίας και τῆς πραγματικότητος. Ἄλλ' ἂν οἱ θρησκευόντες δημοσιογράφοι μετὰ τοσαύτης ἀγνοίας και εὐκολίας ἔρριψαν μύδρους κατὰ τοῦ Κοραῆ, δὲν ὑστέρησε και φιλόλογος τοῦ κύρους τοῦ Λαούρδα (βλ. σ. 77. Πρβ. και σ. 61, σημ. 77, σ. 93), ὁ ὅποιος πρὸς τοὺς νεοέλληνας συγγραφεῖς ἦτο ἐν γένει αὐστηρὸς μέχρις ἀδικίας (βλ. Β. Λαούρδα, Φιλολογικά δοκίμια, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 1 ἐξ., 36 ἐξ., 51 ἐξ.), παρὰ τοῦ Συκουτρῆ δὲ εἶχε κληρονομήσει και τὸ φρόνημα περὶ τοῦ Κοραῆ (πρβ. Συκουτρῆ, Μελέται και ἄρθρα, Ἀθήναι 1966, σ. 371).

Ὅμως διάφορος εἶναι ἡ στάσις τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Ὅχι μόνον ὁ Μπαλάνος (σ. 81), ὁ Κ. Γ. Μπόνης (σ. 83), ποὺ ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ἡλιού, ἀλλὰ και ὅσοι θ' ἀναφερθοῦν ἀμέσως, ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη ἐστάθη μὲ νηφαλιότητα, στοργὴν και σεβασμὸν ἐνώπιον τοῦ Κοραῆ. Ὁ Θ. Βολίδης ἐξέδωκε τὰς «Σημειώσεις εἰς τὸ προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1822 ἔτους», ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος συνέγραψε τὸ διήγημα «Ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου» ἀμέσως ἐμπνευσμένον ἐκ τοῦ Παπατρέχα, χωρίς ὅμως τὸν παλμὸν και τὸν αὐθορμητισμὸν του, ὅπου ἐξεδήλωσε τοὺς ὀραματισμοὺς και τὸ πρόγραμμά του περὶ ἀνορθώσεως τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου, ποὺ εἶχε ὡς διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου, ὡς καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου και ὡς ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Καὶ τῆς ἀρχαιοτέρας «συνάξεως τῶν πρεσβυτέρων» και ὅλων τῶν κατηχητικῶν προσπαθειῶν τὸ πρῶτον αἴτιον, εἶτε φανερόν εἶτε ὑπολανθάνον και ἄνευ ἐπιγνώσεως, ἦτο ἡ διδασκαλία τοῦ Κοραῆ. Σπουδαιοτάτη ἐπιστημονικὴ ἐργασία περὶ τοῦ Κοραῆ εἶναι τοῦ Γ. Γαλιτῆ, Αἰ περὶ κλήρου ἰδέαι τοῦ Κοραῆ, Ἐν Ἀθήναις 1960, ὁ ὅποιος και εἰς τὸ ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολήν, Θεσσαλονίκη 1978, παραπέμπει εἰς τὸν «Συνέκδημον ἱεραικὸν» (σ. 122). Ἐκ τῆς συνοπτικωτάτης αὐτῆς ἐκθέσεως ἐφάνη ὅτι εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐπιστημονικῆς θεολογίας και τῶν ἀναγεννητικῶν προσπαθειῶν εἶναι ζωντανὴ ἀκρόμη ἡ παρουσία τοῦ Κοραῆ, και τὰς ἀκριβεῖς διαστάσεις τῆς ἔχει δίκαιον πλέον ὁ Ἡλιού νὰ ζητῆ παρὰ θεολόγου νὰ καθορίσῃ.

Ἡ γενικὴ κρίσις περὶ τοῦ βιβλίου εἶναι ὅτι καταδεικνύει τὴν φύσιν και τὸ βάθος τῶν προβλημάτων· ὁ δὲ ἀναγνώστης εἰς κάθε σελίδα και εἰς κάθε ὑποσημείωσιν στάματᾶ διὰ νὰ σκεφθῆ και νὰ σημειώσῃ εἰς τὸ περιθώριον τὰς σκέψεις του: θὰ διαβάζεται ἄρα πάντοτε και θὰ χρησιμοποιοῖται εἰς τὰς κοραϊκὰς ἐρεῦνας.

Πρεσβ. Κ. Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

«Θ Ε Ο Λ Ο Γ Ι Α»

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΩΣ Τῶ ΝΟΜῶ
ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

† Ὁ Παραμυθίας ΤΙΤΟΣ
† Ὁ Γρεβενῶν ΣΕΡΓΙΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Εὐάγγελος Δ. Θεοδώρου, Ὁμότιμος Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀγαθουπόλεως 44, 112 52 - Ἀθήναι.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: Ἰωάν. Μιχαήλ, Ἰασιού 1, 115 21, Ἀθήναι